

УДК: 316.334.5

Стегній О.Г. д-р соціол. наук, Інститут соціології НАН України

СОЦІОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ: ПРОМІЖНІ РЕЗУЛЬТАТИ 25-РІЧНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Проаналізовано соціальну значущість навколишнього природного середовища для діяльності соціальних суб'єктів, необхідність врахування в еколого-соціологічних теоріях суспільної практики, соціальних явищ та інституційних моделей, які мають екологічне значення. Подано ретроспективу основних досліджень вітчизняних соціологів з екологічної проблематики за весь період державної незалежності України. Наголошено на важливості, з науково-практичної точки зору, моніторингу громадської думки щодо екологічних проблем і необхідності розробити відповідну методичку дослідження конкретних соціальних спільнот з даної проблематики.

Ключові слова: екологічні проблеми, навколишнє природне середовище, екологічна соціологія, соціальна екологія, соціологія довкілля, тезаурус екологічної проблематики, екологічні інтереси, екологічний рух, екологічні неурядові організації.

Чому природа стає предметом соціологічного аналізу і цікавить соціологів? Як зазначає австралійський соціолог Р. Вайт, соціологія зазвичай має справу з трьома важливими завданнями: спостереженням, оцінюванням і соціальною дією. Соціологія довкілля покликана перетворити ці завдання на аналіз і діяльність щодо екологічних питань. Незважаючи на специфіку екологічних питань або специфіку соціальної проблеми, соціологічний аналіз потребує врахування широкого спектра відносин. Імплементация згаданих трьох зауважень щодо навколишнього природного середовища означає:

- поінформованість щодо того, як екологічні проблеми соціально конструюються: яким чином відбувається мобілізація професійного знання і як сприйняття цих проблем формується під впливом різних акторів;
- ідентифікацію соціальних сил і акторів, залучених до виявлення, спонукання або реагування на екологічні проблеми: інститути, індивіди та соціальні структури, що асоціюються з окремим напрямом або проблемою;
- розгляд, як чутливе сприйняття екологічних проблем, регулюється різними методами впливу, як ідеї піддаються сумніву внаслідок політики за допомогою права та інших засобів і яким чином емоції щодо стану навколишнього природного середовища поєднуються з публічним дискурсом: комунікативні моделі, що впливають на формування соціальних проблем та їх сприйняття;
- дослідження, яким чином соціальна спроможність виявляється в підтримці окремих соціальних інтересів, у соціальних діях, які призводять до нерівного розподілу актуальних ризиків: як саме соціальні нерівності виявляються в екологічних питаннях [1].

Мета статті – обґрунтувати важливість вивчення екологічної проблематики для соціологічного знання; показати в ретроспективному вигляді основні розробки вітчизняної соціології у вивченні різноманітних аспектів соціально-екологічної тематики за весь період державної незалежності України.

На сучасному етапі суспільного розвитку соціальний і природний аспекти життя людини доцільно розглядати як невід'ємні: без соціального доволі складно пояснити зміни в навколиш-

ньому природному середовищі, а нехтуючи ними, проблематично прогнозувати зміни у соціальному. Без регулювання соціальних процесів суспільство може перетворити природне середовище на непридатне для нормального існування людини, а відсутність заходів щодо поліпшення екологічної ситуації може призвести до руйнівних соціальних процесів, здатних перервати поступальний суспільний розвиток.

Головним наслідком цього положення є поширеність і соціальна вагомість процесів та явищ подвійної соціально-екологічної природи. Оскільки людина є не тільки поведінковим організмом, але й фізико-органічним середовищем, яке в кожний конкретний проміжок часу займає конкретний фізичний простір, необхідно зважати на важливість екологічного аспекту відносин між індивідами та їхніми діями.

Однією з головних причин того, чому екологічна проблематика залишається предметом вивчення соціальних наук, є те, що соціальні спільноти, крім екстремальних умов еколого-техногенної катастрофи, не тільки реагують на біофізичні параметри довкілля, але й сприймають соціальні проблеми, зумовлені антропогенним навантаженням на навколишнє природне середовище, зокрема екологічну небезпеку умов повсякденного проживання.

Для соціологічного дослідження екологічної проблематики важливим є той факт, що сама діяльність соціальних суб'єктів, спрямована на розв'язання проблем і ліквідацію (мінімізацію) екологічної небезпеки, теж має не "екологічний" характер, а набуває конкретного соціального змісту у формі лобювання екологічних законопроектів, розроблення екологічних програм і планів, безпосередніх акцій соціального протесту з екологічними вимогами, комунікативних процесів у колах екологічних неурядових організацій (екоНУО) та зеленому русі.

Соціологічне дослідження всього комплексу соціально-екологічних проблем доволі динамічно розвивається у світовій соціологічній спільноті, підтвердженням чому стало утворення відповідних самостійних дослідницьких напрямів у межах міжнародних науково-дослідницьких організацій соціологічного профілю, а також поява ряду періодичних друкованих видань саме з цієї проблематики.

Сьогодні вже у самій соціології навколишнього природного середовища виокремилась значна кількість субдисциплін, деякі з них організаційно оформились у вигляді власних секцій і дослідницьких напрямів в Американській соціологічній асоціації та Міжнародній соціологічній асоціації.

В останні роки під "екологічною парасолькою" сформовано цілий ряд нових напрямів соціологічних досліджень, серед яких: вплив людської діяльності на морські та прибережні ресурси, соціальний вплив видобутку вуглеводів, екологічна рівність (нерівність), екофемінізм, екологічний расизм (расова справедливість), індивідуальна реакція на проблеми збереження здоров'я та захворюваності в умовах забруднення довкілля, утилізація твердих відходів, енергозбереження, екологічно збалансований бізнес у рекреаційних зонах. Необхідність у розробці аналітичних концептуальних основ, які б об'єднували соціальні й екологічні змінні, потребує від соціології розгляду навколишнього природного середовища як ключового поняття. Концептуалізація цього поняття стала можливою в результаті взаємодії соціології довкілля з іншими суспільними та фізико-біологічними науками.

Як відомо, предметом соціології довкілля є соціальні аспекти, пов'язані з екологічними проблемами. Проте таке тлумачення залишає поза увагою факт існування двох загальних категорій і явищ, які стосуються навколишнього природного середовища і які слід враховувати в еколого-соціологічних теоріях. Одна категорія охоплює "звичайні" суспільну практику та соціальні явища, які мають екологічний вимір і екологічне значення, хоча вони й залишаються непомітними та невідомими. Людство схильне використовувати природні ресурси у виробництві, у споживанні речей і послуг та в інституційній поведінці, особливо не замислюючись про

інтенсивність споживання цих ресурсів або про те, як це вплине на екосистеми. Подібну практику американський соціолог Ф. Баттел [2] назвав “субкультурно-інвайронментальною”.

Друга категорія екологічних феноменів належить до поведінкових або інституційних моделей, які є екологічними за своєю суттю або мають відношення до навколишнього середовища. Усвідомлена екологічна діяльність являє собою соціальні явища або поведінку, де актори суб’єктивно усвідомлюють свою діяльність як таку, що стосується навколишнього середовища, або суспільні відносини, в яких принаймні деякі актори відчують причетність своїх дій до навколишнього середовища.

Прикладом такої діяльності є екологічна мобілізація, участь у рухах на захист навколишнього природного середовища, в екологічних організаціях (чи, навпаки, протидія екологічним групам або організаціям), екологічні конфлікти та політика, процеси управління навколишнім природним середовищем, належність до “нової екологічної парадигми” та участь у програмах рецикляції (використання вторинної сировини).

Таким чином, соціологія доквілля охоплює дослідження:

- соціології природних ресурсів, під якою в американській та західноєвропейській соціології розуміють соціологічні дослідження, що проводяться в рекреаційних зонах, розглядають соціальні проблеми управління й політики у сфері державних земельних ресурсів, планування землекористування;
- ресурсозалежних спільнот (зокрема, сільських громад гірських регіонів, природних резервацій або професійних груп, що займаються виключно лісозаготівлею або рибальством);
- екологічного руху як різновиду нових соціальних рухів;
- масової екологічної свідомості та патернів повсякденної поведінки.

Які ж здобутки вітчизняних соціологів у дослідженні екологічної проблематики за останні 25 років? Слід визнати, що в українській соціології екологічна проблематика впродовж новітнього часу державної незалежності продовжує залишатися поза увагою дослідників¹, тоді як у світовій соціології завершився процес інституціоналізації екологічної соціології як самостійного теоретичного напрямку.

Особливий характер і важливість соціологічної перспективи для вивчення взаємовідносин людини і природного довкілля також є очевидними, якщо розглядати той факт, що міжнародна соціологічна спільнота передує у вивченні екологічних проблем серед інших суспільних наук. Яскравий приклад тому – надзвичайно вагоме місце екологічної тематики в роботі XVII Всесвітнього конгресу соціологів у Гетеборзі (Швеція) у липні 2010 р., чисельний склад і різноманітність доповідей членів Дослідницького комітету 24 “Довкілля і суспільство” Міжнародної соціологічної асоціації. Цей форум зафіксував зміни щодо “співробітництва” з природним довкіллям, які були раніше неможливими на всіх попередніх конгресах.

Вперше конгрес і кілька ключових пленарних засідань відкривали не провідні соціологи зі світовим ім’ям, а видатні вчені-природознавці, які назвали сучасний світ “перерозвиненим” і тому слід очікувати підвищення середньорічної температури на два градуси за шкалою Цельсія, що є неприпустимим ризиком для всього живого. Світова соціологічна спільнота нарешті зрозуміла, що не існує відокремлених природи та людини, оскільки природне довкілля є соціалізованим, а людина залежить від нього.

Виник термін “карбонова” цивілізація – бікарбонат, або вуглекислота – основний творець парникового ефекту. Конгрес закріпив у сучасній соціології той факт, що віднині будь-який соціальний аналіз повинен містити й екологічний зріз. В іншому випадку аналіз буде непов-

¹ Одним з підтверджень сказаному є лише дві докторські [3; 4] та декілька кандидатських [5; 6; 7] дисертацій з екологічної проблематики, захищених в Україні за весь період державної незалежності.

ним. Е. Гіденс говорив про низькокарбоневе суспільство, яке є абсолютно необхідною умовою для подальшої усталеної модернізації суспільства. У цілому провідні соціологи світу активно приступили до моделювання екологічної картини світу майбутнього, яка нині є песимістичною.

Головна причина істотного відставання вітчизняної соціології у дослідженні екологічної тематики полягає у методологічній складності соціологічного аналізу ставлення соціальних суб'єктів до навколишнього природного середовища як фізичного об'єкта соціальних інтересів і зумовленій цим потребі експлікації цього об'єкта відповідно до зазначених дослідником завдань.

Нерівнозначність усвідомлення навколишнього природного середовища як фізичного компонента соціальних інтересів полягає в тому, що довкілля має численні підоб'єкти – не як окремі (самостійні) об'єкти, а лише як фрагменти єдиної екосистеми. Навколишнє природне середовище є емпіричним об'єктом, але жоден соціальний суб'єкт не “відчуває” його в цілому, а, скоріше, окремі його аспекти. Тому навколишнє природне середовище можна прирівнювати до незайманих людиною територій, безпосереднього середовища свого проживання або специфічних територій, скажімо, сільської місцевості.

Крім того, поняття “природне довкілля” викликає у соціальних суб'єктів різний асоціативний ряд, залежно від системи соціальних цінностей, культурного рівня та способу життя.

Зокрема, необхідність проголошення природоохоронних заходів може ґрунтуватися на різних ціннісних орієнтаціях у сприйнятті довкілля. Якщо природне середовище розглядають як ресурс для розвитку економіки та промисловості, як другорядне і підпорядковане соціокультурному розвитку, то охорона довкілля сприймається як раціональне природокористування, необхідне для забезпечення суспільного розвитку. Визнання самодостатньої цінності природного середовища, незалежно від його включеності до соціокультурної системи, передбачає розуміння охорони природи як умови розвитку людської активності.

Як наслідок, мають місце різні підходи до класифікації навколишнього природного середовища на підставі біофізичних характеристик (грунту, води, атмосфери); відповідно до міжсуб'єктивних і соціально узагальнених якостей природного довкілля (сільське, урбанізоване, природне, дике тощо) або згідно з емоційними суб'єктивно-оцінними судженнями (добре, погане, спотворене тощо).

У соціологів природне довкілля викликає дослідницький інтерес як фізичний компонент соціальних інтересів, зокрема екологічної безпеки життєдіяльності суспільства. Йдеться, насамперед, про біофізичні властивості навколишнього природного середовища, що стосуються гігієни довкілля, під якою розуміють екологічно безпечні умови життєдіяльності людини. Крім того, увагу сконцентровано на екологічних проблемах, які “прив'язані” до безпосереднього природного середовища існування соціальних спільнот і в часовому континуумі характеризуються презентизмом.

Окремої уваги потребує уточнення щодо використання власне самих термінів, якими позначають дану галузь соціологічного знання: “соціальна екологія” та “екологічна соціологія”. Проведений автором аналіз доступних дидактичних матеріалів із соціологічного вивчення екологічної проблематики російських та українських авторів говорить про значне поширення різноманітного і суперечливого трактування сутності соціальної екології та екологічної соціології [8].

Перманентне співіснування різних поглядів на соціальне прочитання природи без реального бажання досягти консенсусу в термінології соціологічного методу дослідження екологічної проблематики відтворює нашу відірваність від західної соціологічної школи та спонукає вже нове покоління соціологів самостійно з'ясувати причини такого непорозуміння.

Почати варто з уточнення перекладу ряду англомовних термінів, які фігурують у соціологічному дослідженні екологічної проблематики. Неадекватний переклад змістовного навантаження цих термінів лише підсилює існуючі суперечності на шляху досягнення консенсусу щодо загальнонаукової методології соціологічного вивчення взаємодії суспільства та довкілля.

Значна частина (пост)радянських та окремі західноєвропейські соціологи помилково приписують появу терміна “соціальна екологія” Р. Парку, Е. Берджесу та Р. Маккензі. Водночас окремі автори фактично ототожнюють його з двома англійськими: “social ecology” та “human ecology” [9]. Фундатори Чиказької школи соціології самоідентифікували себе як екологи людини (“human ecologists”) за назвою однойменної статті Р. Парка [10]. Саме цей переклад є адекватним англійському терміну “human ecology”. Для позначення взаємовідносин людини як біологічного організму з природним середовищем використовують термін “аутекологія” (від грец. “autos” – сам).

Що ж до терміна “соціальна екологія” (“social ecology”), то його появи завдячують вже забутому і недооціненому індійському економісту та соціологу Р. Мукерджі [11]. Його версія соціальної екології визнає необмежену залежність соціальної системи від фізичного довкілля. Він розвинув ідею, що варіації в соціальній організації людей пов’язані зі способом життя, яке поєднується флорою і фауною, що перебувають у розпорядженні суспільства. На жаль, авторство терміна “соціальна екологія” в наш час приписують відомому північноамериканському анархісту 1960-х років М. Букчину [12]. На його думку, соціальна екологія є радикальною філософією. Вона розглядає існуючі екологічні проблеми, які мають коріння в глибоко соціальних проблемах, насамперед, у домінуванні ієрархічної політичної та соціальної системи.

Окремого розгляду також потребує уточнення перекладу українською англійського терміна “environmental sociology”, який зазвичай має дві варіації: “інвайронментальна соціологія” та “екологічна соціологія”. Переважна більшість пострадянських соціологів фактично визнають тотожність цих варіацій, тоді як розвиток екосоціологічної теорії в сучасній північноамериканській соціології дозволяє нам говорити про їх відмінність.

Р. Данлеп зауважує, що вже на початку 90-х років минулого століття він спостерігав за розвитком “екологічної економіки”, яка поступово перетворилась в окреме і важливе поле досліджень, відокремлене від ресурсної економіки і економіки природного довкілля [13]. Цей факт дозволив Р. Данлепу і У. Катону висунути ідею розвитку саме “екологічної соціології” (“ecological sociology”), яка ґрунтувалась на положеннях соціології довкілля, проте з більш вираженим акцентом на природному, насамперед, біологічному середовищі. Даний напрям став очевидним тоді, коли назва “соціологія довкілля” нарешті набула поширення та легітимувалась як наукова дисципліна, тому вони відмовились від цієї ідеї.

Проте дискусії продовжуються і у новій публікації Г. Боуден, в якій поняття “інвайронментальна соціологія” використовується для маркування методології, а поняття “екологічна соціологія” – для позначення відповідної парадигми соціологічного вивчення екологічної проблематики [14].

Сучасне тлумачення терміна “соціальна екологія”, незважаючи на численні визначення цього поняття, можна звести до двох основних: як течії соціальної філософії та власне академічної дисципліни. Прихильники соціальної екології в першому тлумаченні розглядають її як логічно послідовну глибоку критику існуючих соціальних, політичних та антиекологічних тенденцій, а також реконструктивний, екологічний, етичний підхід до суспільства.

Що ж до другого тлумачення соціальної екології, то саме тут ми маємо справу з нескінченними дебатами щодо її підпорядкування до субдисциплін соціології або екології. Головний висновок цих дебатів полягає в тому, що включення (виключення) соціальної екології до (із) соціології є варіативним, залежно від країн і традицій національних соціологічних шкіл. Так, найбільше прихильників соціальної екології як спеціальної соціологічної теорії припадає на пострадянський простір. Водночас у північноамериканській соціології термін “соціальна екологія” ніколи широко не використовувався. Що ж до західноєвропейського соціологічного співтовариства, то тут також доволі чітко простежується тенденція до поширення терміна “соціологія довкілля” як методології соціологічного дослідження екологічних проблем.

Інерція широкого вжитку терміна “соціальна екологія” в науковому дискурсі пов’язана з традицією тривалого невизнання традиційною соціологією екологічної проблематики як предметного поля соціологічного аналізу. А в пострадянській соціології до цієї обставини додається специфіка інституціоналізації екологічної проблематики в соціологічному мейнстрімі. Це – активний вплив природничих наук (тому акцент на екології), негативні суспільні умови, і як наслідок – тривалість і незавершеність інституціоналізації. Тим самим передумови становлення екологічної соціології на (пост)радянському просторі якісно відрізняються від соціального контексту її розвитку в індустріально розвинутих країнах Заходу.

Змістовне наповнення термінів “соціальна екологія” та “соціологія довкілля” з боку їхніх прихильників дозволяє говорити про фактичний термінологічний паралелізм для позначення соціологічного підходу до вивчення взаємовідносин суспільства і природного довкілля. Проблема полягає в тому, що за умов інтернаціоналізації соціологічного знання, що знаходить свій прояв у проведенні міжнародних соціологічних проєктів, ознайомленні з електронними і паперовими носіями інформації соціологічної інформації та комунікації в межах міжнародних професійних асоціацій, використання єдиного професійного тезаурусу є необхідним. Отже, потрібен розумний компроміс між потребами суспільної практики та сучасним розвитком загальнонаукової методології соціологічного вивчення екологічної проблематики.

Автор є прихильником використання терміна “соціологія довкілля”, мотивуючи свою прихильність таким чином.

Відмінність між соціальною екологією та екологічною соціологією полягає в різних родових поняттях: екологія та соціологія. Загальною моделлю утворення термінологічних словосполучень є додавання до терміна, що визначає родові поняття.

Так, маючи вихідне поняття “соціологія” і додаючи до нього предикат “екологічна”, відмінний від класичної соціології, одержимо поняття “екологічна соціологія”, що є вужчим за обсягом від вихідного поняття. У такий спосіб ми обмежуємо поняття “соціологія”. Відповідно, соціальна екологія, на думку ряду дослідників, включає в себе економічну, демографічну, урбаністичну, футурологічну та правову екології.

Збереження калькованого варіанта перекладу з англійської “інвайронментальна соціологія” не враховує відмінностей національних мов, якими послуговуються соціологи. Так, у німецькій соціології для перекладу з англійської зазначеного терміна використовується німецький еквівалент “umweltsoziologie”, який перекладається українською як “соціологія довкілля”. У сучасному англо-українському словнику соціологічних термінів поняття “environmental ecology” перекладається як “екологія довкілля” [15]. Отже, за аналогією логічним і виправданим є переклад “environmental sociology” як “соціологія довкілля”.

Підхід українських соціологів до вивчення екологічної проблематики ґрунтується на твердженні, що причини виникнення екологічних проблем, результати їх впливу на людське співтовариство, подібно до способів можливого їх розв’язання, пов’язані з процесами соціальної регуляції. Сутність такої регуляції визначається механізмом формування сталих форм соціальних відносин між суб’єктами соціальних інтересів щодо ризик-рефлексії, адекватної характеру й гостроті екологічних проблем.

У першому наближенні тезаурус екологічної проблематики у вітчизняній соціології за останню чверть століття охоплює, насамперед, екологічну складову соціального розвитку, збалансований розвиток суспільства [16–18]; різноманітні аспекти масової екологічної свідомості [19–22]; соціальні наслідки Чорнобильської катастрофи [23–25], вплив стану природного довкілля на здоров’я та самопочуття людини [26; 27]; вивчення окремих екологічних проблем [28–30], а також дослідження екологічної політики й екологічних прав громадян [3; 31–34].

Найбільш емпірично розвинутим напрямом є вивчення ставлення громадської думки до навколишнього середовища [35–37]. Проведений аналіз уможливує виокремлення базових параметрів, за якими соціологи структурують громадську думку щодо зазначеної проблематики. Насамперед, це загальний рівень стурбованості станом довкілля на шкалі пріоритетних суспільних проблем; масштаб сприйняття (від локального до глобального); фокусування громадської думки на певних екологічних проблемах; рівень суспільної підтримки (відповідальності) головних суб'єктів екологічної політики; рівень особистої готовності до практичного розв'язування конкретної проблеми; ставлення до екологічного руху та рівень готовності до екологічно сталого способу життя.

Багаторічний аналіз профілю громадської думки з екологічної проблематики дозволяє зробити кілька попередніх висновків.

Для когнітивного компонента масового виявлення екологічних інтересів є характерним, насамперед, переважання економічних цінностей над екологічними, що є похідною наявної соціально-економічної кризи. Нерозв'язаність проблем матеріального забезпечення на рівні повсякденних потреб населення призводить до значного нівелювання екологічних цінностей у масовій свідомості.

Домінантою афективного компонента екологічних атитюдів є однозначно негативна оцінка як впливу екологічних умов на здоров'я наших громадян, так і перспективи незворотного забруднення природного довкілля в Україні.

Дисонанс між когнітивним та афективним компонентом екологічних атитюдів полягає в особливостях формування стурбованості екологічними проблемами, а також пояснюється існуючим рівнем соціогенних ризиків. Слід визнати, що суспільна стурбованість екологічними проблемами є наслідком не стільки безпосередньої інформованості та відповідних знань щодо екологічних умов повсякденного проживання (що ілюструє рівень обізнаності респондентів відносно рівня безпеки діючих АЕС для людей і природного довкілля), скільки результатом емоційного сприйняття цих умов [38, с. 131–156].

Аналізуючи результати моніторингу, необхідно враховувати принципову різницю між категоріями “знання” і “думка” (опінія). Отже, об'єкт громадської думки має обов'язково допускати спірність і небезумовність оцінок. Під час проведення моніторингового дослідження, крім вивчення громадської думки з екологічних проблем в її “чистому вигляді”, оцінюється і фактичний рівень екологічних знань населення.

Діяльність українських екологічних неурядових організацій (екоНУО), у цілому екологічний рух, є об'єктом ряду досліджень [39–42]. На матеріалах загальнонаціональних соціологічних досліджень екоНУО України детально описано організаційну структуру, розглянуто основні типи цих організацій і мотиваційні установки “зелених” у виборі конкретних форм діяльності; окрему увагу приділено типологізації проблем екологічного руху. Високі моральні якості та рівень професіоналізму багатьох активістів регіональних екоНУО зі стажем поєднуються з виникненням (під тиском боротьби за матеріальні ресурси і виживання) конфліктів у самому середовищі “зелених”, що у майбутньому може зумовити трансформацію організаційної структури і сфер діяльності вагової частки “зелених”, зокрема, “...організації з високим інтелектуальним ресурсом можуть наблизитися до *modus vivendi* західних консалтингових фірм” [39, с. 79].

Більшість вітчизняних соціологів, розглядаючи різні аспекти екологізації українського суспільства, акцентує увагу на суспільній рефлексії екологічної проблематики. Ця рефлексія набуває економіко-технологічного забарвлення, тоді як процес інституціоналізації екологічних інтересів, на нашу думку, дає можливість простежити також зворотну трансформацію самого суспільства через необхідність розв'язання екологічних проблем.

Специфіка об'єкта екологічних інтересів полягає в тому, що крім соціальних інститутів і соціальних груп, здатних впливати на розв'язання екологічних проблем (соціальний об'єкт екологічних інтересів), такими виступають також конкретні екологічні характеристики навколишнього природного середовища окремої території (фізичний об'єкт екологічних інтересів). Якщо соціальний об'єкт екологічних інтересів визначає ймовірну модель соціальної взаємодії між різними суб'єктами екологічних інтересів, то фізичний об'єкт наповнює їх екологічним змістом, уможливорює виокремлення екологічної проблеми та конкретне її висування.

З огляду на двокомпонентну природу об'єкта екологічних інтересів автором розроблена їхня структура [43, с. 89].

Зокрема, соціальний компонент дає можливість класифікувати екологічні інтереси за типом їх носія (суб'єкта), за типом суб'єкта відповідальності за наявні екологічні проблеми (об'єкта екологічних інтересів) та засобом їх реалізації. Носіями можуть виступати: окремий індивід, соціально-професійна група, екоНУО та зелений рух, територіальна спільнота як окремого населеного пункту, так і певної адміністративно-територіальної одиниці національної держави, населення всієї країни, міжнародна спільнота окремих регіонів, а також світове співтовариство у цілому.

Зазначені носії розглядають власні екологічні інтереси, залежно від їх змісту. Так, для більшості пересічних громадян екологічні інтереси – це, насамперед, вирішення проблем, пов'язаних з екологічною безпекою повсякденного життя. Для екологів (активістів зеленого руху, членів екоНУО) ці інтереси охоплюють також збереження біорозмаїття і власне естетичний компонент навколишнього природного середовища. Зрештою, суб'єкти міжнародного права нерідко розглядають екологічні інтереси як складову національної безпеки країни.

За засобом реалізації можна виокремити екологічні інтереси, які реалізуються через судові процеси, законотворчу діяльність, акції соціального протесту екологічного спрямування та завдяки переговорам між соціальними суб'єктами різного рівня. Найоптимальніший для носія екологічних інтересів шлях їх реалізації має враховувати ресурси (людські та фінансові), а також характер і особливості власне об'єкта цих інтересів. Отже, рівень оптимально обраного шляху реалізації істотно підвищує можливість носія реалізувати свої екологічні інтереси.

Соціальним об'єктом екологічних інтересів може виступати соціальна спільнота як сукупність автономних (але не атономізованих) індивідів; мережа екоНУО та зелений рух у цілому; державні природоохоронні органи, владні структури різного рівня; окремі установи, організації та підприємства. Два останні соціальні об'єкти нерідко персоніфіковані відповідальними посадовцями. Неважко помітити, що суб'єкт екологічних інтересів може, за певних обставин, стати соціальним об'єктом цих інтересів і навпаки.

Такі перетворення визначаються, насамперед, спрямованістю (конкретною практикою) взаємовідносин: “суб'єкт – соціальний об'єкт – суб'єкт”, що власне й визначає конкретного суб'єкта і, відповідно, соціальний об'єкт екологічних інтересів. При цьому важливо зазначити, що соціальний об'єкт, залежно від полюса екологічної спрямованості його діяльності, може розглядатися суб'єктом екологічних інтересів як додатковий ресурс чи як проблемне поле. Типовим прикладом може слугувати діяльність державних природоохоронних органів, які в одному випадку можуть сприяти реалізації екологічних інтересів, а в іншому – тільки гальмувати їх.

Фізичний (екологічний) компонент уможливорює класифікацію екологічних інтересів через виявлення реальних екологічних проблем. Однак універсум цих проблем є надзвичайно великим, тому сам термін “навколишнє природне середовище” має кілька значень і охоплює багато аспектів. Одним з найпоширеніших в екологічній соціології шляхів диференціації загальних проблем доквілля є виокремлення трьох “субстантивних проблем” – забруднення навколишнього середовища, збереження природи та проблеми народонаселення.

Залежно від гостроти певних екологічних проблем визначають рівень значущості екологічних інтересів: базові (наприклад, екологічна безпека) та другорядні. З урахуванням часового континууму вирізняють також тривалі й короткострокові екологічні інтереси. Останні належать до двох компонентів об'єкта екологічних інтересів, оскільки часова тривалість їх зумовлена ефективністю взаємодії зацікавлених соціальних суб'єктів та фізичним (екологічним) характером конкретної проблеми. Водночас слід зауважити, що рівень значущості певних екологічних інтересів визначається не тільки екологічним, але й значною мірою соціальним компонентом, оскільки вимагає адекватного суспільного усвідомлення цих інтересів.

Дослідження екологічних інтересів дозволило автору дійти двох висновків. По-перше, об'єкт екологічних інтересів географічно "прив'язаний" до конкретних територій, на яких проживають окремі соціальні спільноти. По-друге, успішна інституціоналізація екологічних інтересів може бути досягнута тоді, коли їх об'єктом є екологічна проблема, яка охоплює кілька різнорівневих соціальних суб'єктів і набуває відповідного потужного соціального резонансу [43, с. 91–92].

Методологія дослідження екологічного інтересу має ґрунтуватись на комплексному підході, який є ширшим за традиційний соціологічний підхід. Необхідно одночасно зважати на соціальне й біологічне в особистості, розглядати всю сукупність політико-економічних, соціально-психологічних, культурологічних та інших чинників формування екологічних інтересів, визнання феномену "біосоціального паралелізму" в життєдіяльності людської спільноти [44].

Екологічні інтереси, із соціологічної точки зору, правомірно розглядати як видове поняття, окремий випадок родового поняття "соціальний інтерес". Екологічні інтереси як різновид інтересів соціальних є похідною не тільки взаємовідносин людини (суспільства) з навколишнім природним середовищем, але й власне соціальної взаємодії суб'єктів щодо реалізації цих інтересів. Носіями цих інтересів можуть бути різні соціальні суб'єкти – від індивіда до міжнародного співтовариства. Оскільки екологічний інтерес є, по суті, особливим різновидом соціального інтересу, то й механізм його інституціоналізації повинен відповідати основним правилам інституціоналізації соціального інтересу.

Процес усвідомлення екологічних інтересів неодмінно передбачає мінімальний рівень суспільної уваги до фізичного об'єкта цих інтересів, тобто до певної екологічної проблеми. Особливість цього процесу в українському суспільстві часів соціальної трансформації полягає у тому, що на перший план виходить не стільки посилення громадської уваги до екологічних проблем, скільки активізація зусиль доволі обмеженої соціальної групи – коаліції екоНУО – щодо екологічної безпеки повсякденного життя. Крім того, у суспільстві соціогенних ризиків доцільніше говорити не про поступове суспільне усвідомлення екологічної проблематики, а про ситуативне посилення громадської уваги до такого роду проблем, спричинене конкретними випадками екологічної загрози здоров'ю людини.

У статусно-ієрархічній структурі соціальних цінностей екологічні цінності посідають далеко не перше місце, що перешкоджає екологізації масових соціальних практик та участі пересічних громадян у процесі інституціоналізації екологічних інтересів. Водночас екологічні умови проживання викликають достатньо негативну емоційну оцінку у більшості населення України, що об'єктивно стимулює звернення уваги соціологів до необхідності дослідження проблем, які безпосередньо стосуються екологічної безпеки проживання людини.

З великою ймовірністю можна стверджувати: екологічна проблема, яка сприймається конкретною територіальною спільнотою або соціальною групою як складова їхньої екологічної безпеки, стає також об'єктом їхнього інтересу і навпаки, якщо екологічна проблема не сприймається як така, вона не стає й об'єктом відповідного інтересу.

Висновки. Підсумовуючи проміжні результати багаторічного соціологічного спостереження, можна підкреслити важливість дослідження екологічної проблематики для вітчизняної соціологічної науки. Проблема вивчення відображення екологічної ситуації в соціальній поведінці та орієнтації різних соціальних груп населення має виключно важливе науково-практичне значення, в тому числі й для прийняття екологічно значущих управлінських рішень. У вітчизняній соціології назріла необхідність розроблення методики вивчення громадської думки з екологічних проблем на рівні конкретних соціальних спільнот. Подібна методика покликана забезпечити вирішення ряду завдань, головними з яких є аналіз структури і особливостей громадської думки із соціально-екологічних проблем; прогнозування змін у громадській думці з цієї проблематики; визначення найгостріших соціальних емоцій і настроїв, викликаних наявною екологічною ситуацією; визначення носіїв та виразників громадської думки із соціально-екологічних проблем; вибір серед альтернативних варіантів оптимальних засобів і способів вирішення соціально-екологічних проблем.

Список використаних джерел

1. *Стегній О.Г.* Чи може природа бути предметом соціологічного аналізу? / О.Г. Стегній // Наукові студії Львівського соціологічного форуму “Традиції та інновації в соціології”. – Львів : Львівська політехніка, 2009. – С. 46–49.
2. *Buttel F.H.* Environmental and Resource Sociology: Theoretical Issues and Opportunities for Synthesis / F.H. Buttel // *Rural Sociology*. – 1996. – № 1. – P. 56–76.
3. *Саппа Н.Н.* Социальный диалог в экологическом конфликте / Н.Н. Саппа. – Х. : Основа, 1999. – 175 с.
4. *Стегній О.Г.* Інституціоналізація екологічних інтересів у суспільстві соціогенних ризиків / О.Г. Стегній. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2002. – 380 с.
5. *Беляков О.О.* Комунікація як інструмент екологічної політики (на прикладі порівняльного аналізу України та Німеччини) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / О.О. Беляков. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 1999. – 20 с.
6. *Ярмак О.В.* Фактори формування екологічної культури особистості в умовах суспільства ризику : автореф. дис. ... канд. соціол. наук / О.В. Ярмак. – Х. : Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2004. – 19 с.
7. *Потабенко М.В.* Структура і динаміка ставлення населення України до екологічних проблем : дис. ... канд. соціол. наук / М.В. Потабенко. – К. : Національний ун-т “Києво-Могилянська академія”, 2004. – 177 с.
8. *Стегній О.* Предметне поле соціології довкілля / О. Стегній // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2008. – № 3. – С. 55–72.
9. *Салтовський О.І.* Основи соціальної екології : курс лекцій / О.І. Салтовський. – К. : МАУП, 1997. – С. 17.
10. *Парк Р.* Экология человека / Р. Парк // *Теория общества. Фундаментальные проблемы ; [под ред. А.Ф. Филиппова]*. – М. : Канон-пресс-Ц, 1999. – С. 384–400.
11. *Mukerjee R.* Man and His Habitation / R. Mukerjee. – New York, 1940.
12. *Букчин М.* Реконструкция общества: на пути к зеленому будущему / М. Букчин. – Нижний Новгород : Третий Путь, 1996. – 190 с.
13. *Dunlap R.E.* The Nature and Causes of Environmental Problems: A Socio-Ecological Perspective / R.E. Dunlap // *Environmental and Development: A Sociological Understanding for the Better Human Conditions*. – Seoul, 1994. – P. 45–84.

14. *Bowden G.* From environmental to ecological sociology [Електронний ресурс] / G. Bowden ; [K. Richmond (Ed.)]. – Hawthorn : TASA, 2004. – Режим доступу : <http://www.tasa.org.au/about.publications.html>
15. Англо-український соціологічний словник ; [укладачі В. Паніотто, Т. Пяковська, Т. Янсон]. – К. : Києво-Могилянська академія, 2006. – С. 44.
16. *Stegniy O.* Environmentalism as a Vector of Social Development of Regions in Ukraine / O. Stegnyy // International Cooperation – The Approach to Sustainable Communities. International Forum Proceedings. – Bratislava : Academia Istropolitana, 1999. – P. 42–46.
17. *Стегній О.* Соціальний розвиток України в контексті екологічних проблем / О. Стегній // Українське суспільство 1992–2008. Динаміка соціальних змін ; [за ред. В. Ворони, М. Шульги]. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2008. – С. 160–167.
18. *Болан Р.С.* Развитие экологически сбалансированного экобизнеса в Украине: опыт социологического исследования / Р.С. Болан, А.Г. Стегний // Константы. – 1997. – № 1. – С. 27–32.
19. *Стегній О.* Масова екологічна свідомість: досвід моніторингового дослідження / О. Стегній // Українське суспільство: десять років незалежності (соціологічний моніторинг та коментар науковців). – К. : Ін-т соціології НАН України, 2001. – С. 499–512.
20. *Стегній О.* Екологічні інтереси в масовій свідомості населення / О. Стегній // Українське суспільство – 2003. Соціологічний моніторинг. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2003. – С. 426–436.
21. *Шедловська М.В.* Екологічна свідомість сучасного українського суспільства: соціологічні виміри : автореф. дис. ... канд. соціол. наук / М.В. Шедловська. – Х. : Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2014. – 18 с.
22. *Власенко К.Г.* Екологічна свідомість українців в соціологічному аспекті дослідження / К.Г. Власенко // Перспективи. Соціально-політичний журнал: філософія, політологія, соціологія. – 2012. – № 4 (54). – С. 12–17.
23. *Стегній О.* Транснаціональні наслідки Чорнобильської катастрофи / О. Стегній // Соціальні наслідки Чорнобильської катастрофи. – Х. : Фоліо, 1996. – С. 368–378.
24. Соціальні наслідки Чорнобиля: час відродження ; [за ред. Ю. Саєнка, Н. Ходорівської]. – К. : Ін-т соціології НАН України, Центр соціальних експертиз, 2011. – 244 с.
25. *Стегній О.* Чверть століття після Чорнобиля: досвід соціологічного спостереження / О. Стегній // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2011. – № 3. – С. 113–137.
26. *Стегній О.* Екологічний чинник здоров'я міського населення України: досвід соціологічного дослідження / О. Стегній // Урбанізоване навколишнє середовище: охорона природи та здоров'я людини. – К., 1996. – С. 240–242.
27. *Стегній О.* Екологічна складова соціального самопочуття / О. Стегній // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття. – К. : Ін-т соціології НАН України, 1999. – С. 456–472.
28. *Стегній О.* Охорона повітряного басейну України. Аналітичний звіт за результатами експертного опитування / О. Стегній // Український правовий часопис. – 2005. – № 10 (15). – С. 53–58.
29. *Стегній О.* Оцінка правозастосування і управління у лісовому секторі України. Результати опитування експертів / О. Стегній // Правозастосування в лісовому секторі України: стан, проблеми, перспективи. Частина перша. – К. : Світовий банк, 2010. – С. 13–22.
30. *Стегній О.* Проблеми лісового господарства та їх сприйняття населенням лісових районів України (за результатами масового опитування) / О. Стегній // Правозастосування в лісовому секторі України: стан, проблеми, перспективи. Частина перша. – К. : Світовий банк, 2010. – С. 25–31.
31. *Тимченко О.І.* Гігієна довкілля: політика, практика, перспективи / О.І. Тимченко, А.М. Сердюк, О.І. Турос. – К., 2000. – 126 с.
32. *Амджадін Л.М.* Соціальні аспекти екологічної політики України : автореф. дис. ... канд. соціол. наук / Л.М. Амджадін. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2005. – 17 с.

33. *Стегній О.* Оцінка доступу до інформації, участі у прийнятті рішень та правосуддя в Україні : аналіт. огляд. / О. Стегній, С. Хлобистов. – К. : ЕкоПраво-Київ, 2004. – 60 с.
34. *Stegniy O.* Conditions for Environmental Agreements in the Ukraine / O. Stegnyy // Patrick ten Brink (Ed.). Voluntary Environmental Agreements: Process, Practice and Future Use. – London : Greenleaf Publishing, 2002. – P. 228–239.
35. *Стегній О.* Екологічна проблематика: профіль громадської думки / О. Стегній // Українське суспільство 1992–2009. Динаміка соціальних змін ; [за ред. В. Ворони, М. Шульги]. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2009. – С. 407–415.
36. *Стегній О.* Екологічні орієнтири громадської думки (1991–2011 pp.) / О. Стегній // Українське суспільство 20 років незалежності. Соціологічний моніторинг. У 2-х т. ; [за ред. В. Ворони, М. Шульги]. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2011. – Т. 1. Аналітичні матеріали. – С. 480–492.
37. *Стегній О.* Сталий розвиток суспільства: уявлення громадської думки в Україні / О. Стегній // Український соціум. – 2014. – № 4. – С. 86–95.
38. *Стегній О.* Соціологічне прочитання природи / О. Стегній. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2012. – 435 с.
39. *Стегній О.* Неурядові екологічні організації України: сучасний стан і перспективи розвитку (за результатами національного соціологічного опитування) / О. Стегній. – К. : Наукова думка, 1996. – 110 с.
40. *Стегній О.* Екологічний рух в Україні: соціологічний аналіз / О. Стегній. – К. : КМ Академія, 2001. – 243 с.
41. *Стегній О.* Соціальний контекст генези та розвитку екологічного руху в Україні / О. Стегній // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2015. – № 3. – С. 75–94.
42. *Stegnij O.* Umweltbewegung in der Ukraine: Retrospektive und aktueller Stand / O. Stegnyj // Melanie Arndt (Hg.) Politik und Gesellschaft nach Tschernobyl. (Ost-) Europäische Perspektiven. – Berlin : Ch. Links, 2016. – S. 53–77.
43. *Стегній О.* Інституціоналізація екологічних інтересів у суспільстві соціогенних ризиків / О. Стегній. – К. : Інститут соціології НАН України, 2002. – 380 с.
44. *Стегній О.* Методологія виявлення масових екологічних інтересів / О. Стегній // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. – 2014. – Т. 1. – Вип. 1 (15). – С. 486–492.

References

1. Stegnii, O.H. (2009). *Chy mozhe pryroda buty predmetom sotsiologichnoho analizu?* [Can nature be a subject of sociological analysis?]. *Naukovi studii Lvivskoho sotsiologichnoho forumu "Tradytzii ta innovatsii v sotsiologii"* [Scientific studios of Lviv Sociological Forum "Tradition and Innovation in sociology"]. Lviv: Vyd. Nats. un-tu "Lvivska politekhnik", 46-49 [in Ukrainian]
2. Buttel, F.H. (1996). Environmental and Resource Sociology: Theoretical Issues and Opportunities for Synthesis. *Rural Sociology*, 1, 56–76 [in English]
3. Sappa, N.N. (1999). *Sotsial'nyi dialog v ekologicheskomykh konfliktyakh* [Social dialogue in environmental conflicts]. Khar'kov: Osnova [in Russian]
4. Stegnii, O.H. (2002). *Instytutsionalizatsiia ekologichnykh interesiv u suspilstvi sotsiogennykh ryzykiv* [The institutionalization of environmental interests in the society of sociogenic risks]. Kyiv: Institute of Sociology NAS of Ukraine [in Ukrainian]
5. Bieliakov, O.O. (1999). *Komunikatsiia yak instrument ekologichnoi polityky (na prykladi porivnyalnoho analizu Ukrainy ta Nimechchyny)* [Communication as a tool of environmental policy (on the example of the comparative analysis of Ukraine and Germany)]. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian]

6. Yarmak, O.V. (2004). *Faktory formuvannia ekolohichnoi kultury osobystosti v umovakh suspilstva ryzyku* [Factors of formation of personality's ecological culture in the conditions of the risk society]. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University [in Ukrainian]
7. Potabenko, M.V. (2004). *Struktura i dynamika stavlennia naseleння Ukrainy do ekolohichnykh problem* [Structure and dynamics of Ukrainian population's attitudes to environmental issues]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian]
8. Stegnii, O. (2008). *Predmetne pole sotsiologii dovkillia* [The subject field of the sociology of the environment]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh* [Sociology: it's theory, methods, marketing], 3, 55-72 [in Ukrainian]
9. Saltovskii, O.I. (1997). *Osnovy sotsialnoi ekologii: kurs leksii* [Fundamentals of social ecology: course of lectures]. Kyiv: MAUP [in Ukrainian]
10. Park, R. (1999). *Ekologiya cheloveka* [Human ecology]. *Teoriya obshchestva. Fundamental'nye problemy* [The theory of society. Fundamental problems]. Moscow: Karon-press-Ts, 384-400 [in Russian]
11. Mukerjee, R. (1940). *Man and His Habitation*. New York [in English]
12. Bukchin, M. (1996). *Rekonstruktsiya obshchestva: na puti k zelenomu budushchemu* [Reconstruction of society: on the way to a greener future]. Nizhnii Novgorod: Tretii Put' [in Russian]
13. Dunlap, R.E. (1994). *The Nature and Causes of Environmental Problems: A Socio-Ecological Perspective*. *Environmental and Development: A Sociological Understanding for the Better Human Conditions*. Seoul, 45-84 [in English]
14. Bowden, G. (2004). *From environmental to ecological sociology*. Hawthorn, TASA, available at: <http://www.tasa.org.au/about.publications.html> [in English]
15. *Anhlo-ukrainskyi sotsiologichnyi slovnyk* [English-Ukrainian sociological dictionary]. (2006). Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian]
16. Stegniy, O. (1999). *Environmentalism as a Vector of Social Development of Regions in Ukraine*. *International Cooperation – The Approach to Sustainable Communities*. *International Forum Proceedings*. Bratislava: Academia Istropolitana, 42-46 [in English]
17. Stegnii, O. (2008). *Sotsialnyi rozvytok Ukrainy v konteksti ekolohichnykh problem* [The social development of Ukraine in the context of environmental issues]. *Ukrainske suspilstvo 1992–2008. Dynamika sotsialnykh zmin* [Ukrainian Society of 1992-2008. The dynamics of social change]. Kyiv: Institute of Sociology NAS of Ukraine, 160-167 [in Ukrainian]
18. Bolan, R.S., Stegnii, A.G. (1997). *Razvitie ekologicheskogo sbalansirovannogo ekobiznesa v Ukraine: opyt sotsiologicheskogo issledovaniya* [The development of ecologically balanced ecobusiness in Ukraine: experience of sociological research]. *Konstanty*, 1, 27-32 [in Russian]
19. Stegnii, O. (2001). *Masova ekolohichna svidomist: dosvid monitorynhovoho doslidzhennia* [Mass environmental awareness: the experience of monitoring research]. *Ukrainske suspilstvo: desiat rokiv nezalezhnosti (sotsiologichnyi monitorynh ta komentar naukovtsiv)* [Ukrainian society: ten years of independence (sociological monitoring and scholars review)]. Kyiv: Institute of Sociology NAS of Ukraine, 499-512 [in Ukrainian]
20. Stegnii, O. (2003). *Ekolohichni interesy v masovii svidomosti naseleння* [Environmental interests in the mass consciousness of the population]. *Ukrainske suspilstvo – 2003. Sotsiologichnyi monitorynh* [Ukrainian society – 2003. Social monitoring]. Kyiv: Institute of Sociology NAS of Ukraine, 426-436 [in Ukrainian]
21. Shedlovska, M.V. (2014). *Ekolohichna svidomist suchasnoho ukrainskoho suspilstva: sotsiologichni vymiry* [The environmental consciousness of modern Ukrainian society: the sociological dimensions]. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University [in Ukrainian]
22. Vlasenko, K.H. (2012). *Ekolohichna svidomist ukraintsev v sotsiologichnomu aspekti doslidzhennia* [Ukrainians' environmental consciousness in aspects of sociological research].

Perspektyvy. Sotsialno-politychnyi zhurnal: filozofii, politologii, sotsiologii, 4 (54), 12-17 [in Ukrainian]

23. Stegnii, O. (1996). *Transnatsionalni naslidky Chornobylskoi katastrofy* [Transnational consequences of the Chernobyl disaster]. *Sotsialni naslidky Chornobylskoi katastrofy* [The social consequences of the Chernobyl disaster]. Kharkiv: Folio, 368-378 [in Ukrainian]

24. *Sotsialni naslidky Chornobylia: chas vidrozhennia* [The social consequences of Chernobyl: a revival] (2011). Kyiv: Institute of Sociology NAS of Ukraine, Centre for social expertise [in Ukrainian]

25. Stegnii, O. (2011). *Chvert stolittia pislia Chornobylia: dosvid sotsiolohichnoho sposterezhennia* [A quarter century after Chernobyl: experience of sociological observation]. *Sotsiologiia: teoriia, metody, marketynh* [Sociology: it's theory, methods, marketing], 3, 113-137 [in Ukrainian]

26. Stegnii, O. (1996). *Ekolohichni chynnyk zdorovia miskoho naseleennia Ukrainy: dosvid sotsiolohichnoho doslidzhennia* [Environmental factor in the health of the Ukrainian urban population: experience of sociological research]. *Urbanizovane navkolyshnie seredovyshe: okhorona pryrody ta zdorovia liudyny* [Urbanized environment: nature protection and human health]. Kyiv, 240-242 [in Ukrainian]

27. Stegnii, O. (1999). *Ekolohichna skladova sotsialnoho samopochuttia* [The ecological component of social well-being]. *Ukrainske suspilstvo na porozh tretiho tysiacholittia* [Ukrainian society on the threshold of the third millennium]. Kyiv: Institute of Sociology NAS of Ukraine, 456-472 [in Ukrainian]

28. Stegnii, O. (2005). *Okhorona povitrianoho baseinu Ukrainy. Analitichnyi zvit za rezultaty ekspertnoho opytuvannia* [Protection of the air basin of Ukraine. Analytical report on the results of the expert survey]. *Ukrainskyi pravovyi chasopys*, 10 (15), 53-58 [in Ukrainian]

29. Stegnii, O. (2010). *Otsinka pravozastosuvannia i upravlinnia u lisovomu sektori Ukrainy. Rezultaty opytuvannia ekspertiv* [Assessment of law enforcement and governance in the forest sector of Ukraine. The results of experts survey]. *Pravozastosuvannia v lisovomu sektori Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy. Chastyna persha* [Law enforcement in the forest sector of Ukraine: state, problems, prospects. Part one]. Kyiv: The World Bank, 13-22 [in Ukrainian]

30. Stegnii, O. (2010). *Problemy lisovoho hospodarstva ta yikh spryiniattia naseleenniim lisovykh raioniv Ukrainy (za rezultaty masovoho opytuvannia)* [Problems of forestry and their perceptions by the populations of the forest regions of Ukraine (according to the results of the mass survey)]. *Pravozastosuvannia v lisovomu sektori Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy. Chastyna persha* [Law enforcement in the forest sector of Ukraine: state, problems, prospects. Part one]. Kyiv: The World Bank, 25-31 [in Ukrainian]

31. Timchenko, O.I., Serdyuk, A.M., Turos, O.I. (2000). *Hihiena dovkillia: polityka, praktyka, perspektyvy* [Environmental health: policy, practice and prospects]. Kyiv [in Ukrainian]

32. Amdzhadin, L.M. (2005). *Sotsialni aspekty ekolohichnoi polityky Ukrainy* [Social dimensions of Ukrainian environmental policy]. Kyiv: Institute of Sociology NAS of Ukraine [in Ukrainian]

33. Stegnii, O., Khlobystov, Ye. (2004). *Otsinka dostupu do informatsii, uchasti u pryiniatti rishen ta pravosuddia v Ukraini: analit. ohliad* [Assessment of access to information, participation in decision-making and justice in Ukraine: analyt. review]. Kyiv: EkoPravo-Kyiv [in Ukrainian]

34. Stegnii, O. (2002). *Conditions for Environmental Agreements in the Ukraine*. Patrick ten Brink (ed.) *Voluntary Environmental Agreements: Process, Practice and Future Use*. London: Greenleaf Publishing, 228-239 [in English]

35. Stegnii, O. (2009). *Ekolohichna problematyka: profil hromadskoi dumky* [Environmental issues: profile of public opinion]. *Ukrainske suspilstvo 1992-2009. Dynamika sotsialnykh zmin* [Ukrainian Society of 1992-2009. The dynamics of social change]. Kyiv: Institute of Sociology NAS of Ukraine, 407-415 [in Ukrainian]

36. Stegnii, O. (2011). *Ekolohichni oryentyry hromadskoi dumky (1991–2011 rr.)* [Environmental reference points for public opinion (1991–2011)]. *Ukrainske suspilstvo 20 rokiv nezalezhnosti. Sotsiologichnyi monitoring* [Ukrainian society – 20 years of independence. Sociological monitoring]. Kyiv: Institute of Sociology NAS of Ukraine, 1, 480–492 [in Ukrainian]
37. Stegnii, O. (2014). *Stalyi rozvytok suspilstva: uiavlennia hromadskoi dumky v Ukraini* [Sustainable development of society: representation of public opinion in Ukraine]. *Ukr. socium [Ukrainian society]*, 4, 86–95 [in Ukrainian]
38. Stegnii, O. (2012). *Sotsiologichne prochyttannia pryrody* [Sociological interpretation of nature]. Kyiv: Tsentr ekolohichnoi osvity ta informatsii [in Ukrainian]
39. Stegnii, O. (1996). *Neuriadovi ekolohichni orhanizatsii Ukrainy: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku (za rezultatamy natsionalnoho sotsiologichnoho opytuvannia)* [Non-governmental environmental organizations in Ukraine: current state and development prospects (according to the national sociological survey)]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]
40. Stegnii, O. (2001). *Ekolohichni rukh v Ukraini: sotsiologichnyi analiz* [The environmental movement in Ukraine: sociological analysis]. Kyiv: KM Akademiia [in Ukrainian]
41. Stegnii, O. (2015). *Sotsialnyi kontekst genezy ta rozvytku ekolohichnoho rukhu v Ukraini* [The social context of the genesis and development of the environmental movement in Ukraine]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh [Sociology: it's theory, methods, marketing]*, 3, 75–94 [in Ukrainian]
42. Stegnij, O. (2016). Umweltbewegung in der Ukraine: Retrospektive und aktueller Stand. Melanie Arndt (Hg.) Politik und Gesellschaft nach Tschernobyl. (Ost-) Europäische Perspektiven. Berlin: Ch. Links, 53–77 [in German]
43. Stegnii, O. (2002). *Institutsionalizatsiia ekolohichnykh interesiv u suspilstvi sotsiohennykh ryzykiv* [Institutionalization of environmental concerns in society of sociogenic risks]. Kyiv: Institute of Sociology NAS of Ukraine [in English]
44. Stegnii, O. (2014). *Metodolohiia vyivlennia masovykh ekolohichnykh interesiv* [The methodology for the detection of mass environmental interests]. *Ukrainske suspilstvo: monitoring sotsialnykh zmin*, 1, 1 (15), 486–492 [in Ukrainian]

Отримано 14.03.16

Стегний А.Г., д-р социол. наук, ведущий научный сотрудник Института социологии НАН Украины, ул. Шелковичная, 12, Киев, 01021, исполнительный директор Центра социальных и маркетинговых исследований “SOCIS”, ул. Институтская, 28, Киев, 01021

СОЦИОЛОГИЧЕСКАЯ РЕФЛЕКСИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПРОБЛЕМАТИКИ: ПРОМЕЖУТОЧНЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ 25-ЛЕТНЕГО НАБЛЮДЕНИЯ

Проанализирована социальная значимость окружающей природной среды для деятельности социальных субъектов, необходимость учета в эколого-социологических теориях общественной практики, социальных явлений и институциональных моделей, имеющих экологическое значение. Представлена ретроспектива основных исследований отечественных социологов по экологической проблематике за весь период государственной независимости Украины. Отмечается важность, с научно-практической точки зрения, мониторинга общественного мнения по экологическим проблемам и необходимости разработать соответствующую методологию исследования конкретных социальных сообществ по данной проблематике.

Ключевые слова: экологические проблемы, окружающая природная среда, экологическая социология, социальная экология, социология окружающей природной среды, тезаурус экологичес-

кой проблематики, екологічні інтереси, екологічне рухання, екологічні неправительственные організації.

Stegnii O.G., Dr. Habil (Sociology), leading scientific fellow, Institute of sociology of NAS of Ukraine, Shelkovichnaya Str., 12, Kiev, 01021, executive director Center for Social and Marketing Research "SOCIS" (Kyiv), 28 Instyutaska Str., Kyiv, 01021, Ukraine, e-mail: o.stegniy@gmail.com

**SOCIOLOGICAL REFLECTION OF ENVIRONMENTAL PROBLEMS:
INTERIM RESULTS FROM 25 YEARS OF OBSERVATIONS**

Author analyses social importance of the natural environment for the activities of various social actors; the necessity of taking into account ecological and sociological theories of social practice, social events and institutional models that have ecological value. The prevalence and social significance of the processes and phenomena of the double socio-ecological nature is noted. The need for a sociological reflection of environmental issues is explained by the fact that social community, with the exception of extreme conditions of environmental and technological disasters, does not just react to biophysical parameters of the environment, but also perceives social problems caused by the anthropogenic load on the natural environment, including environmental risk conditions of everyday living. Special attention is given to clarification of the terms "social ecology", "environmental sociology" and the use of the concept "environment". It is noted that the permanent coexistence of various views on the social interpretation of nature, without a real desire to reach consensus in the terminology of sociological study method of environmental issues, reproduces the isolation of national researchers from the Western sociological school. The paper suggests retrospective of major domestic studies conducted by social scientists on environmental issues for the entire period of Ukrainian independence. Ukrainian sociologists' approach to the study of environmental issues is based on the assertion that the causes of environmental problems, the results of their impact on human society, like the possible ways of solving are related to processes of social regulation. The essence of this regulation is determined by the mechanism of the formation of social relations stable forms between the subjects of social interest on risk-reflection, adequate nature and severity of environmental problems. As evidenced by the analysis, over the past decade, the Ukrainian sociologists have focused on the study of the environmental component of balanced social development; various aspects of ecological consciousness; the social consequences of the Chernobyl disaster; the influence of environmental factors on health and well-being; the study of particular environmental problems; the study of environmental policy and environmental rights of citizens. The most empirically developed area is the study of the public opinion attitude towards the environment. Author emphasizes the importance of scientific and practical value of public opinion monitoring on environmental problems and the need for relevant methodology for the study of specific social communities on this matter.

Keywords: environmental problems, environment, environmental sociology, social ecology, thesaurus of environmental issues, ecological interests, environmental movement, environmental NGOs.